

Nederlandse stoelklok

Dit is een vervolg op het vorige artikel, waarin de symboliek op de Friese staartklok werd behandeld (TIJDSchrift 10/2). De grootste hoeveelheid stoelklokken in Nederland is gemaakt in de 18e en het begin van de 19e eeuw. De symboliek op deze klokken is veelal anders dan op de staartklok en gaat over tijd, dood, (eeuwig) leven, liefde en trouw en niet in de laatste plaats over het christelijk geloof.

Door Sjoerd Folkers

De zwaan

De zwaan heeft in het verleden altijd al wat mystieks gehad. We kennen zwanengezang, stervende zwanen, liefdevolle zwanen, Leda en de zwaan maar ook Lohengrin de Zwaanridder. De zwaan is

net zoals de trouwring het symbool van eeuwige trouw. Op de stoelklok komen we de zwaan regelmatig tegen in een schild op het wijzerplaat- en/of kaplood. In de heraldiek is de zwaan een teken van oprechtheid. In Friesland hadden de edelen en eigenerfden (boeren die eigen grond bezaten) het recht om in hun gracht of sloot zwanen te houden (afb. 1). Dit is in de loop van de 18e eeuw afgeschaft.

Voor de christenen en speciaal voor de lutheranen heeft de zwaan een bijzondere betekenis. In 1415 werd de theoloog en hervormer Johannes Hus door de inquisitie vanwege zijn niet met de kerk strokende geschriften veroordeeld tot de dood door verbranding. Hus betekent in het Boheems gans. De laatste woorden van Johannes Hus op de brandstapel zouden zijn geweest: "Na deze gans zal er een zwaan opstaan" En later werd met de zwaan Luther bedoeld, die in 1517 zijn stellingen op de kerk in Wittenberg spijkerde. Daarom zien we als windvaan vaak een zwaan op de lutherse kerken.

Bloemenmand en rozen

Boven de cijferring op de wijzerplaat treffen we vaak een bloemenmand met rozen geflankeerd door twee gevleugelde vrouwen aan. Soms ook op engelen gelijkend en vaak ook met een bloemenkrans of guirlande met (pioen)rozen (afb. 1). De roos heeft in de symboliek tientallen betekenissen.

De meest belangrijke hiervan zijn wel de liefde, trouw, geluk, onschuld en het lijden van Christus. Er is ook een asso-

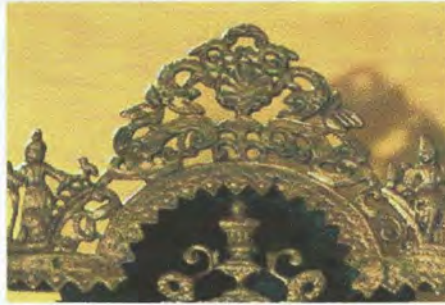
Afb. 1 - Zwanen in eigen water. Bloemenmand met rozen

ciatie met het (eeuwig) leven. Als we zo'n beschildering aantreffen, dan duidt dit op een lang, liefdevol en (eeuwig) leven. Deze klokken werden met deze beschildering dan ook gegeven bij een huwelijk. Dit is eigenlijk vergelijkbaar met de bruidskrans op de Friese staartklok maar dan met een christelijk tintje.

Geloof, hoop, liefde en daarin de pauw
Op het kap- en/of wijzerplaatlood tref-
fen we dikwijls, zoals in *afb. 2* te vinden
is, drie figuren aan. Meestal is de meest
rechtse een man met in zijn ene hand een
kruis en in zijn andere hand de bijbel.
Dit zijn symbolen van geloof. Aan de
linkerzijde zien we een man of vrouw
met soms een anker, maar ook wel eens

Afb. 2 - Geloof, hoop en liefde.

Afb. 3 - Geloof, hoop en liefde van Christus.

*Afb. 4 - De 5, voor de wonden van Christus.
De 5 van de vijf Bijbelboeken.*

een duif. Duif en ook anker zijn symbo-
len van de hoop. In het midden boven
zien we een vrouw met kinderen hetgeen
liefde betekent. De totale voorstelling is
afgeleid van 1 Corinthe 13 vers 13: "Zo
blijven dan geloof, hoop en liefde maar
de meeste van deze drie is de liefde".

In *afb. 3* zien we een soortgelijke voor-
stelling. Alleen is de vrouw met kinderen
vervangen door de gespreide staart van
een pauw. Dit is dus geen jacobsschelp,
zoals velen veronderstellen. Pauwenvlees
is niet bederfelijk en daarom wordt de
onsterfelijkheid van Christus in de sym-
boliek vergeleken met de pauw. Hier
spreken we dus ook over geloof, hoop
en liefde, maar dan bedoelen we de lief-
de van Christus jegens de mens. In dit
geval als extra nog geflankeerd door
twee duiven, hetgeen betekent de vrede
die Christus zal brengen.

De vijf

In *afb. 4* zien we een 5 en een omgekeer-
de 5 met daarin de gespreide pauwen-
staart.

De ene 5 staat voor de vijf wonden bij
de kruisiging van Christus. De andere 5
voor de eerste vijf Bijbelboeken ofwel
pentateuch, waarin beschreven wordt
het verhaal van de schepping tot en met
de wet die God aan Mozes gegeven heeft

Afb. 5 - Meermin en oestiloeds meermin

en waarnaar in de 18e eeuw velen pro-
beerden te leven. (penta betekent in het
Grieks vijf). Daarin zien we weer het
onsterfelijke Christussymbool zoals in
afb.3. Kijken we naar boven dan zien we
daar een hart hetgeen liefde betekent.
Daarboven de urn met de (eeuwig)
brandende vlam dat symbool staat voor
eeuwig leven. Urn komt van het Latijnse
urere hetgeen (ver)branden betekent.
Deze urn wordt nog geflankeerd door
twee pauwen hetgeen wederom op
onsterfelijkheid duidt. Al met al staat dit
voor de wet om naar te leven en de ver-
lossing voor de Christenen door Christus
en mede daarom ook het eeuwig leven.

Meermin

Op het zijlood van de wijzerplaat (*afb.*
5) en op de achterplank komen we regel-
matig de meermin tegen. In de oudheid
stonden de meerminnen voor verleiding
en onbereikbare liefde. In de 17e en 18e
eeuw stond het voor maagdelijkheid,
vruchtbaarheid en moederliefde.

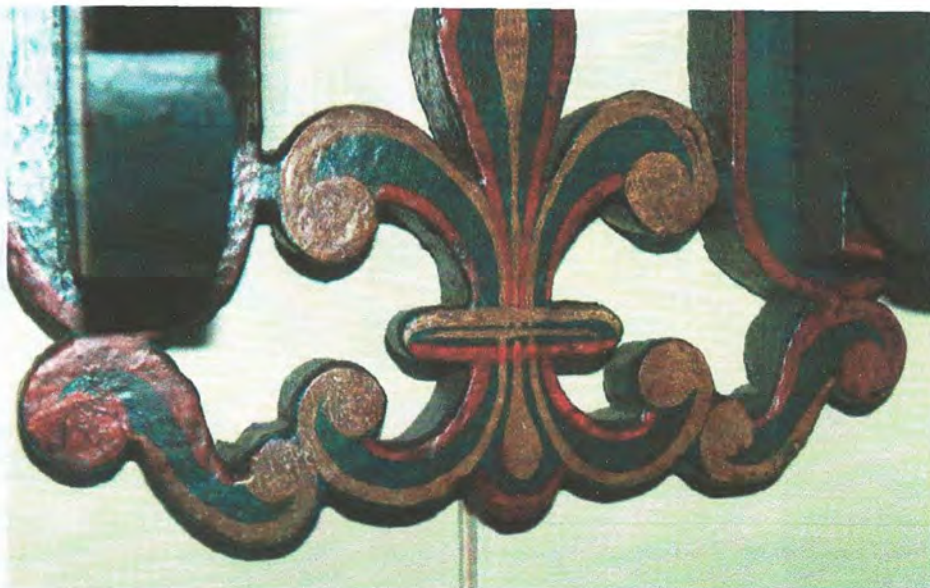
De lelie

Op veel Ruempolklokken zien we in de
staart de lelie (*afb. 6*). Er zijn nogal wat
discussies gevoerd over de vraag waar-
om de lelie op deze klokken staat. De
lelie is een wijd verbreid symbool. Vol-
gens de Griekse mythologie is de lelie
ontrenten uit de gemorste moedermelk

Bergrede Mattheus 6 vs 28 ook door Christus gesproken over de leliën des velds (weliswaar in de oude vertaling). In Frankrijk is de lelie het symbool van de Franse koningen. In de 17e en 18e eeuw was het in Nederland heel gebruikelijk om dingen te versieren met een lelie. We kunnen dit zien op aarde-werk en vooral op tegels, maar ook op Goudse pijpen. Het is zeer aangenaam dat ook Goslink Ruempol rookte en de lelie overgenomen heeft van de Goudse pijp.

Veel eenvoudige symboliek

Enige jaren geleden was ik in de hofstad Goor op de tentoonstelling van Oost-Nederlandse klokken. Wat me daar opviel, is een zeer eenvoudige één-wijzerige stoelklok waar ik een foto van gemaakt heb. De klok zit vol met eenvoudige bijzondere symbolische tekens (afb. 7). In het midden treffen we de zandloper aan waarin het zand geheel

Afb. 6 - Lelie (fleur de lis) op Ruempolklok.

beneden staat. Dit betekent het einde van het leven. Links boven zien we het kruisanker, niet alleen het symbool van de hoop maar ook van de redding. Links

onder de houweel als teken van kracht, maar ook dood en sterfelijkheid. Rechts- onder het kruis als symbool van de hoop. Rechtsboven de maretak (mistletoe) als bescherming tegen boze geesten, maar deze kan ook inhouden een vredesboodschap, liefde, geluk en vruchtbaarheid.

Afb. 7 - Eenvoudige symboliek met o.a. kruisanker en maretak.

In enkele volgende korte artikelen zullen we kijken naar wat minder vaak voorkomende symbolen, zoals vrouw Fortuna, de jocusstaf, Minerva, de tulp, maar ook naar andere vanitassymbolen, waaronder Chronos, die ook regelmatig op klokken te vinden zijn. Ook zullen we het over een andere tijd hebben, namelijk de Kairos tijd.

Literatuur:

Allegorieën en Zinnebeelden, P. v.d. Burg Rotterdam 1883 (herdruk tekstopzet)
 Symbolen en hun betekenis, Jack Tresidder, Londen 2000 Duncan Baird Publ. Ltd.
 Ornamenten van huis en hof deel 1, J.H. Kruizinga, Bussum 1963
 C.A.J. van Dishoeck
 Emblemata Amatoria, P.C. Hoof, 1611 Amsterdam, 1983 uitg. Mart. Nijhoff Leiden.